

ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՆԵՐ ԻՐԱՆԻ ՄԻՋՈՒԿԱՅԻՆ ԾՐԱԳՐԻ ՇՈՒՐՁ

Մեակ Սարուխանյան

Իրանում ներքաղաքական ճգնաժամը, որի ակտիվ շրջանն ավարտվեց հուլիսին, բերեց իսլամական հանրապետության շուրջ արտաքին քաղաքական նոր զարգացումների: ԵՄ քաղաքացիների ձերբակալումների արդյունքում՝ սրվեցին հակասություններն Իրանի և եվրոպական պետությունների միջև: Մինևույն ժամանակ, ակտիվացան գործընթացներն իրանական միջուկային ծրագրի շուրջ:

Ս.թ. օգոստոսին ԱՄՆ նախագահ Բ.Օբաման անուղղակի պահանջ ներկայացրեց Թեհրանին՝ ակտիվացնել համագործակցությունն Ատոմային էներգիայի միջազգային գործակալության (ԱԷՄԳ) հետ և բավարարել ԱԷՄԳ ու միջազգային հանրության՝ իրանական միջուկային ծրագրի վերաբերյալ պահանջները և մինչև սեպտեմբերի վերջը վերացնել բոլոր մտահոգությունները:

Օգոստոս ամսվա երկրորդ կեսն ու սեպտեմբերի սկիզբը վերածվեցին իրանական միջուկային ծրագրի շուրջ ընթացող բանակցությունների, Իրանի դեմ հնարավոր ռազմական հարվածի և տնտեսական պատժամիջոցների կիրառման ակտիվ քննարկման շաբաթների, որոնք ի հայտ բերեցին ոչ միայն բուն միջուկային ծրագրին, այլ նաև միջազգային քաղաքականությանն ու անվտանգությանը վերաբերող հակասությունների մի մեծ փունջ: Միաժամանակ, ԱԷՄԳ գլխավոր քարտուղարի անվան և «իրանական հիմնախնդրում» նրա անաչառության շուրջ ֆրանսիական և ամերիկյան արտաքին քաղաքական գերատեսչությունների կողմից հրահրվեց լուրջ սկանդալ: Օգոստոսի 25-ին Ֆրանսիայի փոխարտգործնախարարը մամլո ասուլիսի ժամանակ հայտարարեց, որ իր գերատեսչությունն ունի բոլոր հիմքերը՝ մեղադրելու ԱԷՄԳ-ին և նրա գլխավոր քարտուղար Մ.Էլ-Բարադեյին՝ Իրանի միջուկային ծրագրին վերաբերող մի շարք կարևոր փաստեր միջազգային հանրությունից թաքցնելու մեջ: Համաձայն ֆրանսիական, իսկ հետո նաև ամերիկյան դիվանագետների, Իրանի միջուկային գործունեությանը վերաբերող շատ կարևոր տեղեկատվություն, որին տիրապետում է ԱԷՄԳ-ն, չի ընդգրկվել գործակալության վերջին զեկույցում, իսկ այս տեղեկատվության մասին հայտարարությունները գործակալության գլխավոր քարտուղարն արել է միայն իր մամլո ասուլիսների ժամանակ, որոնք, չլինելով իրավական նշանակության միջոցառումներ, փաստորեն, միջազգային հանրու-

թյան համար հիմք չեն ստեղծում Թեհրանի նկատմամբ իրավաբանորեն հիմնավորված պատժամիջոցներ կիրառելու համար: Իր հերթին ԱԷՄԳ գլխավոր քարտուղարը հայտարարեց, որ այս մեղադրանքները «քաղաքական հիմք ունեն»՝ ավելացնելով, որ «նման հայտարարությունները, որոնք ուղղված են մասնագետների աշխատանքը խանգարելուն և նպատակ ունեն զրկել գործակալությանը անկախ և անաչառ կառույցի հեղինակությունից, խախտում են գործակալության կանոնադրությունը և պետք է ամփոջապես կանխարգելվեն»:

Սակայն հետագա զարգացումները, այդ թվում ԱԷՄԳ-ում ամերիկյան ներկայացուցչի նոր մեղադրական հայտարարությունները, ցույց տվեցին, որ սկանդալը մարման միտում չունի: Անդրադառնալով այն փաստերին, որոնց վերաբերյալ ԱԷՄԳ գլխավոր քարտուղարը լռել է, ամերիկյան ներկայացուցիչն ասաց, որ խոսքը վերաբերում է Բարադեյի վերջին այն հայտարարությանը, թե «հարաբերություններն Իրանի հետ մտել են փակուղի» և որ այդ հայտարարությունը չի մտել ԱԷՄԳ վերջին զեկույցի մեջ: Սակայն իրականում ԱԷՄԳ-ն իր զեկույցը նվիրել է Իրանի միջուկային հետազոտություններին, անդրադարձել դրանց տեխնիկական կողմին և անգամ մեծ ցանկության դեպքում իր զեկույցում չէր կարող ոչ տեխնիկական բնույթի այնպիսի գնահատական տալ, ինչպիսին «հարաբերությունները մտել են փակուղի»-ն է: Որպես կանոն, նման գնահատականները միշտ էլ տրվել են ԱԷՄԳ գլխավոր քարտուղարի մամուլ ասուլիսների և հաղորդագրությունների ժամանակ, ինչն, իսկապես, զրկում է դրանց իրավական կարգավիճակից և վերածում քաղաքական բնույթի գնահատականի: Այս մասին, իհարկե, հայտնի է թե՛ ֆրանսիացիներին, թե՛ ամերիկացիներին, և այս պատճառով սխալ կլինեք էլ-Բարադեյին ուղղված մեղադրանքները դիտարկել իրավական տեսանկյունից: Խնդիրն ավելի քաղաքական է և պայմանավորված կարող է լինել հետևյալ կարևոր գործոններով.

1. ԱՄՆ-ը, Ֆրանսիան և Մեծ Բրիտանիան նպատակ ունեն ՄԱԿ ԳՎ և ԱՄ նիստերում բարձրացնել Իրանի դեմ նոր տնտեսական պատժամիջոցների հարցը: ԱԷՄԳ վերջին զեկույցը նման պատժամիջոցների համար իրավական հիմք չի ստեղծում, քանի որ Իրանի ողջ միջուկային գործունեությունը, այդ թվում՝ ուրանի հարստացումը, չեն խախտում միջազգային իրավական նորմերը և Միջուկային զենքի չտարածման մասին պայմանագիրը: Այս պարագայում, խոսելով «թաքցված փաստերի մասին», արևմտյան պետությունները հիմք են ստեղծում ԱԷՄԳ զեկույցի վրա չհենված պատժամիջոցների կիրառման քննարկումներ սկսելու համար:
2. Բուն Ֆրանսիան վերջին տարիներին ակտիվացրել է «իրանական քաղաքականությունը», քայլեր է ձեռնարկում Թեհրանի վրա լրացուցիչ ճնշումներ գործադրելու համար, ինչը պայմանավորված է նրանով, որ Մ.Ահմադինեժադի կառավարությունն անում է ամեն ինչ ֆրանսիական

«Տոտալ» նավթագազային ընկերությանը Իրանի հետ ունեցած բազմամիլիարդ արժողությամբ պայմանագրերից զրկելու և իրանական էներգետիկ ոլորտից դուրս մղելու համար:

3. Վաշինգտոնն իր հերթին շարունակում է ԱԷՄԳ հեղինակագրված՝ դեռևս Ջ.Բուշ-կրտսերի նախագահության ժամանակ որդեգրած քաղաքական գիծը, որի նպատակն է ԱԷՄԳ-ին զրկել միջուկային զենքի տարածման դեմ տարվող պայքարի մենաշնորհից և այդ պարտականությունը վերաբաշխել առանձին պետությունների միջև, ինչը թույլ կտանույն ԱՄՆ-ին միջուկային պոտենցիալի ստեղծման կանխարգելման նպատակով ինքնուրույն, այդ թվում նաև ռազմական միջոցառումներ իրականացնել այս կամ այն պետության դեմ:

Ինչ վերաբերում է բուն Իրանին, ապա ԱԷՄԳ-ի շուրջ ստեղծված սկանդալային իրավիճակը բավական դրական ֆոն ստեղծեց Թեհրանի համար սեփական միջուկային ծրագրի շուրջ բանակցություններն ավելի նպաստավոր դիրքերից շարունակելու համար: Մ.Էլ-Բարադեյն ու ԱԷՄԳ-ն անուղղակիորեն դարձան Իրանի դատապաշտպանները, իսկ միջազգային հանրության շրջանում ստեղծված անհամաձայնության մթնոլորտն էլ ավելի մեծացրեց Թեհրանի մանևրելու շրջանակները:

Իրանում միջուկային ծրագրի քննարկումներն ակտիվացան հիմնականում օգոստոսի վերջերին, քանի որ հուլիս-օգոստոս ամիսներին Իրանում ներքաղաքական զարգացումները միջուկային ծրագիրը և արտաքին քաղաքական հիմնախնդիրները մղել էին հասարակական քննարկումների հետին պլան: Նախագահական ընտրությունների նախկին մասնակից Մ.Քյարուբիի բաց նամակը Փորձագետների վեհաժողովի նախագահ Ա.Ա. Հաշեմի-Ռաֆսանջանիին, որում նա բազում օրինակներ և փաստեր բերեց ձերբակալված ընդդիմադիրների դեմ բռնությունների և իրանական բանտերում կանանց զանգվածային բռնաբարությունների մասին, իրանական քաղաքական և լրատվական դաշտից դուրս մղեց մնացած գործընթացների քննարկումները, այդ թվում նաև միջուկային ծրագրի շուրջ: Դրան նպաստեց նաև օգոստոսին կառավարության ձևավորման գործընթացը:

Սակայն արդեն օգոստոսի վերջին, երբ Իրանը ևս մեկ անգամ մերժեց ԱԷՄԳ առաջարկը և Բ.Օբամայի պահանջը, միջուկային հիմնախնդիրը նորից իր կարևոր տեղը զբաղեցրեց իրանական քաղաքական գործընթացներում:

Այսպես, արդեն սեպտեմբերի 9-ին իրանական կողմը ԱԷՄԳ-ին և «վեցնյակին» (Ռուսաստան, ԱՄՆ, Մեծ Բրիտանիա, Ֆրանսիա, Գերմանիա, Չինաստան) ներկայացրեց հերթական «փոխզիջումային առաջարկը» միջուկային խնդրի վերաբերյալ, որը նպատակ ուներ «վերացնել բոլոր անհամաձայնություններն Իրանի և «վեցնյակի» միջև»: Չնայած իրանական առաջարկությունները պաշտոնապես չեն հրապարակվել, սակայն համաձայն եվրոպա-

կան դիվանագետների, դրանք «որևէ նոր բան» չեն պարունակում և չեն ենթադրում Իրանի կողմից ուրանի հարստացման կասեցում կամ ծավալների սահմանափակում, ինչը Թեհրանին ներկայացվող հիմնական պահանջն է: Չնայած Իրանը համաձայնել է բանակցել իր կողմից ներկայացված առաջարկությունների փաթեթի շուրջ, որևէ լուրջ փոփոխություն Իրանի դիրքորոշման մեջ սպասել չի կարելի: Սրա վկայությունն է Իրանի առաջնորդ Ա.Խամենեյիի հայտարարությունը, որը նա արեց սեպտեմբերի 11-ին իր ուրբաթօրյա աղոթքի ժամանակ. «Պետք է մնալ կուռ քո օրինական իրավունքների պաշտպանման գործում, բոլոր ոլորտներում, այդ թվում նաև միջուկային: Հրաժարումը դրանցից պարտություն է նշանակում»:

Նշենք, որ Իրանի արդեն ավանդական դարձած այս մոտեցումը ներկա փուլում պայմանավորված է ոչ միայն բուն միջուկային ծրագրով, այլև այն ներքաղաքական զարգացումներով, որոնք տեղ են գտել իսլամական հանրապետությունում: Հակասությունների սրումը Արևմուտքի հետ հարաբերություններում կարող է մասամբ շեղել հասարակության ուշադրությունը ներքաղաքական զարգացումներից, մասամբ լիցքաթափել ներքաղաքական հակասությունները:

Ներկայումս Իրանի համար առաջնային նշանակություն ունի ՄԱԿ ԳՎ և ԱԽ նիստերում նոր պատժամիջոցների մասին հնարավոր որոշումների ընդունումից խուսափելը: Նման հեռանկարից, չնայած կոշտ հայտարարություններին, ցանկանում են խուսափել նաև ԵՄ-ը և ԱՄՆ-ը, քանի որ երկու տարի առաջ մտցված վերջին պատժամիջոցներից հետո հաջորդ քայլը պետք է դառնան իրանական նավթի գնման սահմանափակումները, ինչին Արևմուտքը պատրաստ չէ, մանավանդ համաշխարհային ներկա ճգնաժամի պատճառով ստեղծված գլոբալ ֆինանսատնտեսական անկայունության պայմաններում:

Իրանի նկատմամբ պատժամիջոցների կիրառումից խուսափելու նպատակով է հավանաբար պայմանավորված Ֆրանսիայի առաջարկը՝ մինչև սեպտեմբերի 1-ը հանդիպում անցկացնել Իրանի և «վեցնյակի» բարձրաստիճան ներկայացուցիչների միջև, որի կազմակերպմամբ է ներկայումս զբաղվում ԵՄ Արտաքին քաղաքականության գծով հանձնակատար Խ.Սոլանան: Մինչդեռ տեղեկատվությունն այն մասին, որ Իրանը ուրանի հարստացման նոր գործարան է կառուցում, էլ ավելի է բարդացնում ապագա բանակցությունները:

Ինչևէ, չնայած նման հանդիպման ժամանակ Իրանի միջուկային ծրագրի շուրջ ձևավորված սառույցը դժվար թե հալվի, սակայն այն կարող է արևմտյան պետությունների համար Իրանի նկատմամբ լուրջ պատժամիջոցներ չկիրառելու հիմք հանդիսանալ: Իսկ Թեհրանին միջազգային հարթությունում իր միջուկային ծրագրի շուրջ ստեղծված իրավիճակը միայն ձեռնտու է, քանի որ վերակաված ակտիվ բանակցությունները, հանդիպումներն ու նոր պաշտոնական առաջարկները լեգիտիմացնում են Իրանի վերընտրված նախագահին և նրա կառավարությանը, ինչն այժմեական է դարձել երկրի ներսում վերջին բախումներից, զոհերից և ձերբակալություններից հետո: